

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА І СИСТЕМА ПОДАТКІВ

Податки в умовах переходу до ринкової економіки слід використовувати не лише як джерело поповнення доходів бюджету, а й як важливу складову фінансового регулювання економіки. В цих умовах особливої актуальності набувають дослідження теоретичних, методологічних і прагматичних підвалин податкової політики та формування податкової системи в державі.

Податкова політика — це діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Формуючи свою податкову політику, держава шляхом збільшення або скорочення маси податкових надходжень, зміни форм оподаткування та податкових ставок, тарифів, звільнень від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню чи спаду господарської активності, створенню необхідної кон'юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, формуванню збалансованої соціальної політики. Використовуючи ті чи інші податкові пільги, держава регулює пропорції як у економічній структурі виробництва й обміну, так і у розвитку продуктивних сил. Організація оподаткування впливає на реалізацію суспільного продукту, темпи нагромадження капіталу і технічного оновлення виробничого потенціалу держави.

Це досягається за умови наукового поєднання таких критеріїв: фінансової достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості, стабільності, гнучкості.]

Критерій фінансової достатності полягає в здійсненні податкової політики, необхідної для забезпечення такої величини податкових надходжень, яка є оптимально бажаною, з огляду на проголошену економічну доктрину. При дослідженні даного критерію вимальовується чітка пропорційна залежність між нормою оподаткування і величиною податкових надходжень: чим вища норма, тим більші розміри податкових надходжень. Ця залежність відображається простою математичною формулою:

$$y = A_1 T,$$

де y — загальна величина податкових надходжень,

A_1 — коефіцієнт регресії, який характеризує рівень залежності податкових надходжень від норми оподаткування, причому $A_1 < 1$,

T — рівень оподаткування в державі.

Залежність економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання від рівня оподаткування досліджується через аналіз величини чистого доходу (прибутку) суб'єкта господарювання. Формула основного показника фінансово-господарської діяльності має такий вигляд:

$$\text{ЧД} \rightarrow \begin{cases} \rightarrow 0, \text{ якщо } \text{Д} - (\text{Н} + 3\text{П} + \text{П}) \rightarrow 0, \text{ причому } \text{П} \rightarrow 100\%, \\ \rightarrow [\text{Д} - (\text{Н} + 3\text{П})], \text{ якщо } \text{П} \rightarrow 0, \end{cases}$$

де ЧД — величина чистого доходу, прибутку,
 ЗП — заробітна плата,
 Н — нарахування на зарплату,
 П — податки і податкові платежі,
 Д — величина доходу.

Враховуючи це, математична функція залежності критерію економічної фективності від рівня оподаткування буде:

$$\text{ЧД} = A_2/T,$$

де ЧД — величина чистого доходу,
 A_2 — коефіцієнт залежності чистого доходу від рівня оподаткування,
 Т — рівень оподаткування.

Суть критерію соціальної справедливості щодо встановлення рівня оподаткування необхідно сприймати в двох аспектах: скорочення реальних доходів конкретних платників внаслідок сплати податків і податкових платежів; повернення до конкретних платників частини номінальних доходів, перерозподілених із допомогою податків через бюджет у вигляді суспільних благ (національна безпека, правопорядок, охорона здоров'я, освіта, благоустрій та інші трансфертні платежі).

Перший аспект критерію соціальної справедливості відображається такою функціональною залежністю:

$$\text{РД} = \text{НД} - A_3T,$$

де РД — реальні доходи платників податків,
 НД — номінальні доходи платників податків,
 A_3 — коефіцієнт залежності величини реальних доходів платників податків від рівня оподаткування,
 Т — рівень оподаткування.

Другий аспект критерію соціальної справедливості відображається такою функціональною залежністю:

$$\text{СБ} = A_4\sqrt{T},$$

де СБ — фінансовані з бюджету суспільні блага та трансфертні платежі,
 Т — рівень оподаткування,
 A_4 — коефіцієнт залежності величини суспільних благ від норми оподаткування.

Між величиною рівня оподаткування та розміром повернення раніше сплачених податків (щоправда, цей процес відносний — через отримання фінансованих із бюджету суспільних благ і трансфертних платежів) існує певна параболічна залежність. Причому збільшення норми оподаткування в державі призводить до абсолютного зростання розміру трансфертних платежів із бюджету. Але темпи зростання фінансованих з бюджету суспільних благ відстають від темпів зростання рівня оподаткування.

У реальному суспільно-економічному житті критерії фінансової достатності, економічної ефективності та соціальної справедливості взаємопов'язані, взаємозалежні й не можуть існувати відокремлено.

Для деяких держав можливі різні варіанти поєднання критеріїв здійснення податкової політики. Все залежить від обраних коефіцієнтів залежностей A_1, A_2, A_3, A_4 , основою для встановлення яких є економічна доктрина держави.

Важливе місце у здійсненні оптимальної податкової політики відводиться критерію стабільності. Жоден закон, навіть найкращий, не запрацює повну силу, якщо постійно приймати до нього поправки та зауваження. Стабільність податкової політики передбачає незмінність правового регулювання справляння податків і зборів протягом певного податкового періоду. За даного критерію досягається два позитивних явища: суб'єкти господарювання при існуванні стабільного законодавства, що регламентує податкові взаємовідносини із державою, в змозі правильно вибрати напрямки фінансової стратегії і отримати заплановані прибутки; поліпшується діяльність органів державної податкової адміністрації.

Податкова політика повинна бути стабільною тільки протягом певного податкового періоду. На жаль, догматичність норм податкового регулювання суперечить реаліям економічного буття, і тому неврахування певних соціально-економічних змін, пов'язаних із розвитком суспільства, може призвести до непередбачуваних наслідків. Здійснюючи податкову політику, слід враховувати критерій гнучкості. Він передбачає необхідність зміни прийомів при певних соціально-економічних змінах у суспільстві, методів та форм державного регулювання економіки, зокрема і в сфері податків.

Критерій гнучкості діаметрально протилежний критерію стабільності. Останній пов'язаний із податковою тактикою державного регулювання, що розробляється на певний проміжок часу, тоді як критерій гнучкості — то вже податкова стратегія. Оптимальне врахування цих критеріїв забезпечує нормальні податкові взаємовідносини платників податків і держави.

На практиці проявом податкової політики, що здійснюється в тій чи іншій державі і формується відповідними державними структурами, виступає податкова система країни. Побудову і функціонування оптимальних податкових систем слід розглядати під кутом зору відповідності таким принципам.

1. Принцип вигоди та адміністративної зручності. Даний принцип наголошує на тому, щоб втрати добробуту в результаті сплати податків були адекватні тим вигодам, які платники отримують за рахунок фінансованих із податкових надходжень потреб і суспільних благ. Суть адміністративної зручності полягає в максимальній зручності податкової системи для платників податків і державних структур з точки зору змісту податкової роботи і податкового законодавства, механізму збирання податків та контролю над податковими процесами. Причому на організацію справляння податків необхідно витрачати якнайменшу суму податкових надходжень.

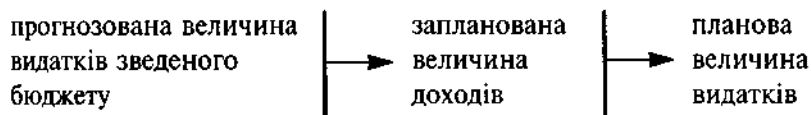
З першого принципу випливає, що державна діяльність у формі забезпечуваних державною службою послуг і суспільних благ має певну ціну, яка на-

буває форм податку. Такі “податкові” ціни одержали назву “ціни за Ліндалем” (на ймення шведського економіста Еріка Ліндаля, який вперше теоретизував це положення). Подібно до будь-якого ринку рівноваги при обміні “податки — блага” виникає тоді, коли податкові витрати на одиницю фінансованих державою суспільних благ і трансфертних платежів здійснюються з граничною вигодою для кожного споживача державних благ, платника податків.

2. **Принцип платоспроможності.** Даний принцип декларує, що тягар оподаткування повинен розподілятися згідно з платоспроможністю платників податку (розмірами доходів, обсягами споживання, вартістю майна тощо). З принципом платоспроможності пов’язані питання горизонтальної і вертикальної рівностей в оподаткуванні. Горизонтальна рівність передбачає сплату однакових сум податків протягом певного періоду платниками податків з однаковою платоспроможністю і податковою базою з доходів чи майна. Вертикальна рівність досягається тоді, коли платники податків з різною платоспроможністю сплачують неоднакові за розміром суми податків, що диференціюються у відповідності з певними етичними принципами соціальної справедливості.

При формальній рівнозначності принципів вигоди і платоспроможності добре помітно, що принцип вигоди має більш суб’єктивний характер. Справа в тому, що поняття вигоди і справедливості в оподаткуванні є відносним: те, що здається правильним і справедливим для одного платника, іншим сприймається як антитеза. Взагалі не існує і не може існувати податкової системи, котра б задовольняла усіх платників податків і державу в цілому одночасно. Суб’єктивний фактор — дуже важливий компонент теорії оподаткування. Навколо суб’єктивної мотивації явищ і процесів державних фінансів розвинувся навіть окремий напрямок фінансового знання — фіскальна соціологія.

У бюджетному плануванні, і зокрема при плануванні податкових надходжень, повинна прослідковуватися чітка послідовність:

Якщо уважно проаналізувати норму оподаткування, наприклад, у скандинавських країнах і в Сполучених Штатах Америки, то можна дійти висновку, що норма оподаткування в скандинавських країнах майже удвічі перевищує даний показник у США. Проте суттєвого впливу на економічний прогрес і середньорічні величини приросту валового внутрішнього продукту (приріст ВВП у Швеції, як і в США, коливається від 3 до 6% щорічно) норма оподаткування не справляє. Політика соціального захисту у скандинавських країнах спонукає до підвищення норми оподаткування. Але таке підвищення базується на граничній користі обов’язкових платежів, і втрата соціального добробуту конкретного громадянина—платника податків при обміні “податки— блага” зводиться до мінімуму.

На величину податкових надходжень впливає і таке явище, як ухиляння

від сплати податків (див. рис.). Надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення доходів тіньової економіки і згорання легального бізнесу, а разом і до скорочення податкової бази.

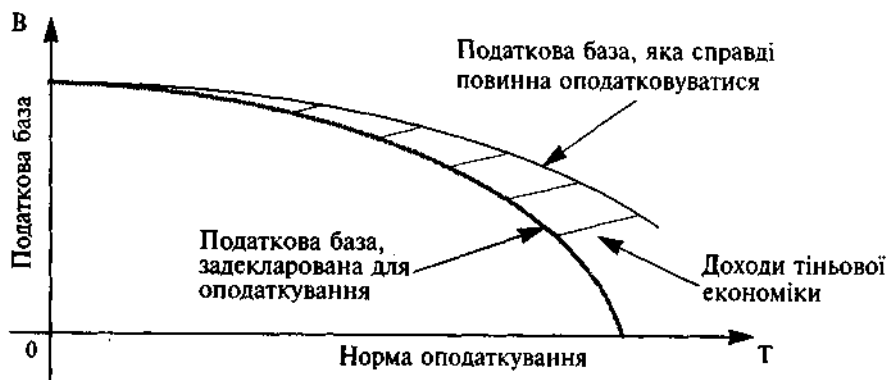

Рисунок. Ухилення від сплати податків.

Приміром, відкриття Лаффера полягає в тому, що в міру зростання податків, тобто норми оподаткування, податкова база стає еластичнішою, що якраз і зумовлює, починаючи з певного рівня висоти оподаткування, не збільшення, а зменшення податкових надходжень до бюджету за рахунок скорочення податкової бази і ухилення від сплати податків.

Із сказаного вище можна зробити висновок про необхідність чіткого розмежування об'єктивного існування податків із притаманними їм функціями і процесу їхнього використання при здійсненні державою податкової політики. Прояв податків та їхніх функцій в дії — об'єктивний процес, який виражає відносини базису. Податкова ж політика, що будується державою на конкретній податковій системі, — це відносини надбудови. Даний висновок дає змогу краще зрозуміти об'єктивність категорії податок і суб'єктивність дій держави.